
Uralmi praktikák és életmód változásban

A kötet külső címoldalát egy tekintélyes méretű pénzverő prés képe uralja, rajta tálon érmekkel, körülötte pedig különféle eszközöket, valamint jeleneteket láthatunk. Eredetije egy 1785-ből származó rézmetszet, amelynek részletei a II. József uralkodása alatt (vagy legalábbis 1785-ig) végrehajtott reformokra utalnak. Az éremprés a pénzügyi reformokra, a további ábrázolások – amelyek megértéséhez a szerkesztői előszó magyarázata is elengedhetetlen – olyan szerzőszámokra és az életmódot jelképező jelenetekre utalnak, amelyek a XVIII. század reform jellegű változásait tükrözik. Az előtérben heverő érccdarabok a bányászatot, a könyv és a papírlapok a nyomdászatot és általában a tájékoztatást (annak leginkább rölapok formájában való megvalósulását), a baloldalon, erdő előtt látható két szarvas mind az erdészetet, mind a vadászatot, a jobb oldalon kürtjét fújó lovas a postaügy fejlesztése érdekében hozott intézkedéseket szimbolizálja. Találhatunk egy ún. zsidó kalapot is, amely II. Józsefnek a zsidók érdekében hozott – az ismert tolerancia rendeletről elkülönülő –, engedményeket hirdető rendeletére utal.

A külső borító azonban nemcsak II. József sokoldalú reformpolitikájának lehet találó jelképe, hanem a kötet sokoldalúságának is. A szerkesztők olyan tanulmányoknak igyekeztek benne helyet adni, amelyek a kormányzás különböző területein igazolhatták a változásokat. Figyelmeztetnek persze, hogy mögöttük nem szabad valamiféle naiv modernizációs ideológiát keresnünk, hiszen a XVIII. század teljessége, amire (a címlap-ábrázolás látszólagos időbeli korlátja ellenére) időhatárukat kiterjesztik, a stagnálásra, sőt, a visszafordulásra is szolgáltathat példát. Tulajdonképpen erre utal a címben szereplő, talán kissé gunyoros „praktikák” szó is, amivel a tárgyalt változá-

sok eltérő értékrendjére is utalhatnak. A szerzők – általában fiatalok, többen közülük PhD-értekezésük részleteivel – legújabb kutatási eredményeiket mutatják be, amelyekkel a török kiűzését követően, a pozsareváci békében legnagyobb kiterjedését elérő, az európai hatalmi rendszerben helyét biztosítani akaró Habsburg Monarchia arra irányuló sokrétű próbálkozásait mutatják be, hogy nagyhatalmi szerepét a változóban lévő világban biztosítani tudja.

Bár a kötet végül – egyetlen közleménytől eltekintve – egységesen német nyelvű, szerzői több országból és több nemzetből kerültek ki, még ha jelenlegi kutató-, avagy állomáshelyük nem is feltétlenül tükrözi nemzetiségüket. Ösztöndíjas helyük, vagy valamilyen pályázatban való részvételük hat különböző országhoz köti őket, Ausztrián és Németországon kívül Magyarország, Olaszország, Szlovénia és Törökország szerepel közöttük. A kötetet nyitó tanulmány szerzője a magyarországi témát feldolgozó, magyarországi levéltárak anyagát használó *Magyar Attila* például a Hannoveri Leibniz Egyetem Koraújkori Munkacsoportjának tagja, ugyanakkor *Daniela Haarmann* kutatóhelye a budapesti Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Magyar Irodalomtudományi Intézete.

A kötetben közreműködő 13 szerző közül heten járultak tanulmánnyal annak eredményességéhez, többek között az államigazgatás, a diplomácia, az egyház-, a társadalom- és a művelődéstörténet bizonyos változtatásait taglalva, de általában nem birodalmi szinten, hanem helyi, lokális témáknál maradván. Az első tanulmány „Határhúzás. Megyehatárok Dél-Magyarországon a XVIII. század elején” – az említett Magyar Attila tollából – az oszmánoktól visszafoglalt délvidéki terület közigazgatásának kialakításával foglalkozik. Bár a visszafoglalt terület iránt egyaránt érdeklődött a bécsi kamarai és katonai igazgatás, azon végül a magyar hagyományoknak megfelelően két vármegyét – Bács és Bodrog – hoztak létre, de határukat, feladataikat nem jelölték meg, ami hosszú ideig tartó konfliktusforrásnak számított közöttük. A szerző tanulmányához alapos ausztriai, magyarországi és szerbiai (újvidéki) levéltári kutatásokat folytatott.

Hüseyin Onur Ercan (munkahelye az isztambuli Török–Német Egyetem) különös című tanulmányában (Tyrk will frid – a török bé-

két akar, VI. Károly császár egyedi nyelvi megoldásait is tükröző naplójának szavaival) arról ír, hogy 1716–1717-ben mennyire megdöbbentette a portát a császáriak több egymást követő győzelme (Pétervárad, Temesvár, Belgrád), aminek nyomán a más esetekben inkább háborús párti szultáni udvarban megerősödtek a békét szorgalmazó csoportok, s létrejöhett a pozsareváci béke. Mivel a kutató a békekötést javarészt oszmán források alapján vizsgálja, eredményei diplomáciai, és általában a kulturális érintkezések területén is új ismereteket nyújtanak.

Lilijana Urlep (Maribori Érseki Levéltár) a karintiai, de egykor Stájerország és Karintia határán elhelyezkedő periférikus lavanti püspökség (korábbi területe ma Ausztria és Szlovénia között oszlik meg) egyik főpapjának, Joseph Oswald von Attems hercegpüspöknek egyháztartományi hit-erősítő tevékenységét mutatja be. A püspök 1724-es megbízatása után pásztorlevélben ösztönözte egyházmegyéje híveit (és plébánosait) a vallási buzgóságra, s 1744-ben bekövetkezett haláláig kétszer is beutazta egyházmegyéjét. Az utazások gazdag levéltári forrásai nemcsak a vallási, hanem a mindennapi élet fontos forrásai is.

Tartományi szintű témát dolgozott fel *Julian Lahner* is (Naturns, Dél Tirol, Olaszország), amikor II. Lipót és családja 1790-i tirol-i utazását mutatta be. Tudjuk, hogy milyen kritikus helyzetben volt a Habsburg Monarchia 1790-ben, II. József halálakor. A tartományok többségében nyílt elégedetlenség tört ki, amit fokozott az éppen folyó török háború sikertelensége és a francia forradalom is. Még a Habsburg uralom kontinuitása is veszélybe kerülhetett volna. Lipót korábban, mint Toszkána uralkodója még átutazóban sem járt Tirolban, mostani útját is rendkívüli óvatossággal készítette elő. Feleségét, gyermekeit külön csoportokban utaztatta, az utazás során kifejtett magatartása azonban képes volt megalapozni és legitimálni a tartományban uralkodását, ami a tartományi elit emancipálódásához is hozzájárult.

Ellinor Forster (Innsbrucki Egyetem) egy – Ubaldo Magi által 1793-ban a toszkán nagyfejedelemség részére készített – „alkotmány tervezet” mutat be, és hasonlít össze más korabeli, az államberen-

dezkedést befolyásolni szándékozó tervezetekkel, pl. Andreas Riedel 1791-i tervezetével. Magi tervezetének egyes részletei nem voltak idegenek a korabeli felvilágosult abszolutisztikus elvektől. Az államvezetésben elfogadta egyetlen személy felelősségét, ami a hatalom gyakorlásának folyamatosságát biztosíthatja, de a társadalom tagjainak is nagyobb befolyást igényelt. Nekik nemcsak a törvényhozásban juttatott volna szerepet, hanem a végrehajtásban is, ami biztosíthatta volna a hatalom megosztását az uralkodó és a nép között.

Stefan Benz (Bayreuthi Egyetem) – abból kiindulva, hogy a XVIII. századi magánkönyvtáraknak viszonylag kevés katalógusa maradt fenn –, 1743–1772 közötti aukciós katalógusok alapján próbálta a bécsi magánkönyvtárak állományának összetételét vizsgálni. Nem meglepő, hogy összességében háttérbe szorultak a vallásos és teológiai jellegű könyvek, domináltak a jogi és a kortárs történelmi eseményeket feldolgozó munkák, megszorodtak a francia nyelvű kiadványok, a német helytörténetek és a női olvasók számára írt könyvek. Vizsgálódásainak érdekes eredménye, hogy a katalógusokba felvett spanyol történelmi kiadványok általában főlió nagyságúak voltak.

Végül *Daniela Haarmann* (Budapest) azokat a vitákat ismerteti, amelyek a XVIII. század végén – gyakorlatilag az 1790-i országgyűlés, és a magyar nyelv iskolai oktatásának 1806-i bevezetése közötti időszakban – Magyarországon a hivatalos nyelv kiválasztására irányultak. Tanulmánya három részre oszlik: előzményként természetesen be kell mutatnia hazánk XVIII. századi etnikai sokrétűségét, amely – többek között – hozzájárult a latin nyelv továbbéléséhez, ismertetnie kell a II. József nyelvrendelete által kiváltott reakciót, végül azokat a vitákat, amelyek a nyelvváltás ellen, vagy mellett érveltek. Tanulmányának középpontjában természetesen a magyar nyelv hivatalossá tételét óhajtó próbálkozások állnak.

Külön rovatot foglal el (Miszelle – különfélék) a kötet egyik szerkesztője által ismertetett kutatási terv. *Joseph Löffler* (Bécsi Egyetem), abból kiindulva, hogy a nagypolitika elvei és célkitűzései nem feltétlenül jutnak el a megvalósulás szintjére, helyi fórumokon keresztül tervezi vizsgálni Mária Terézia politikai elképzeléseinek eredményességét. Vizsgálatát nemcsak időben korlátozza – elvá-

lasztva a szokásos egybemosástól II. József korszakával –, hanem területileg is, Alsó- és Felső-Ausztriára, ahol az alsóbb közigazgatási hivatalokban, de akár uradalmi szinten is kereshetők a jelei az uralkodói politikának.

Az évkönyv jellegének megfelelően a tanulmányokat három XVIII. századdal foglalkozó nemzetközi konferenciáról szóló beszámoló, valamint hét recenzió követi. *Philipp Ferrara* a Brixenben (Dél Tirol, Olaszország) 2019. november 8–9-én tartott, részben egyházi szervezésű, „Veszélyeztetett egyház” elnevezésű, főleg osztrák, olasz és német történéseket felvonultató konferenciáról számol be, amelyben a Mária Terézia és II. József uralkodása alatt a Habsburg államban az egyház szellemi és világi hatalmát korlátozni akaró tendenciákat vitatták. *Andreas Golob* (Graz-i Egyetem) a Graz-ban 2019. szeptember 19–20-án tartott, a korajkori sajtó kortárs eseményeit értelmező és értékelő felfogásával foglalkozó konferenciát mutatta be. Ezen osztrák, magyar, bolgár és holland előadók szerepeltek. *Kovács Janka* (ELTE Budapest) az Eötvös Loránd Egyetemen 2019. május 28–29-én tartott „Tudomány és innováció történelmi perspektívában” elnevezésű, az NKFI K 16 119577 támogatásával létrejött konferenciáról számolt be, amelyben a tudományágak átstrukturálódásának kérdése került az első helyre.

A recenziók között főleg ausztriai és németországi kiadványok ismertetése szerepel, de egy egyesült-államokbelit is találhatunk. Jelen recenzióknak aligha feladata a másutt bemutatott könyvek újra felsorolása, de azért hadd jegyezzük meg, hogy sajnálatos, hogy sem Magyarországon megjelent könyvet, sem magyar szerző által készített recenziót nem találtunk közöttük.

A szerkesztők évkönyvük elé két alapvető célt tűztek ki: egyrészt lehetőséget adni a fiatal kutatóknak, hogy eredményeiket széles szakmai kör előtt publikálhassák, másrészt ezt nemzetközi fórumon tehessék meg. A kötet a két célt tökéletesen el tudja látni. Bár németnyelvűsége eleve nemzetközi hozzáférést tesz lehetővé, címlapján, a pénzverő prés fölött, a kötet címét angolul és franciául is megadták, a kötet gerincét alkotó hét tanulmányt pedig angol nyelvű rezümével látták el. Számunkra azonban a kötetnek van egy további tanulsága

is, nevezetesen az, hogy az osztrák történetírás nem feledkezett meg az I. világháború után elszakított Dél-Tirolról, akár úgy, hogy konferenciáin a tartomány történészeinek is fórumot ad, akár úgy, hogy a ma Olaszországhoz tartozó tartományban szerveznek a régi (osztrák) korokra emlékező rendezvényeket.

Herrschaftspraktiken und Lebensweisen im Wandel. Die Habsburgermonarchie im 18. Jahrhundert. (Uralmi praktikák és életmód változásban –A Habsburg Monarchia a 18. században) Hg. Stefan Seitschek, Elisabeth Lobenwein, Josef Löffler. In: Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des Achtzehnten Jahrhunderts. Band 35. Böhlau Verlag, Wien-Köln-Weimar 2020. 248 o.

Ifj. Barta János